

“ปางสมัยไตนีราศนี้ ลงพิมพ์ เชิญหมู่เมธาхим รัชบ้าง”
โคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์:
พินิจจุดประสงค์และมุมมองใหม่ในโคลงนิราศหลังรับอิทธิพลตะวันตก¹

ชนัญชิตา บุญเหาะ²

รับบทความ 26 พฤษภาคม 2568 แก้ไขบทความ 22 ตุลาคม 2568 ตอบรับ 26 ตุลาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีการสร้างสรรค์รูปแบบการประพันธ์และลักษณะเนื้อหา **โคลงนิราศไทรโยค** พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในฐานะโคลงนิราศหลังรับอิทธิพลตะวันตก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศเรื่องนี้ในช่วงที่พระองค์ทรงประสบปัญหาทางการเมืองและเสด็จประพาสไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีเพื่อพักผ่อนหย่อนใจตามแนวคิดแบบตะวันตกซึ่งเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ผลการศึกษาพบว่า กวีทรงสร้างสรรค์**โคลงนิราศไทรโยค**ให้มีรูปแบบและเนื้อหาที่แตกต่างไปจากโคลงนิราศสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) การบันทึกประสบการณ์ส่วนบุคคลแบบรายวันตามรูปแบบงานเขียนของตะวันตก 2) การนำเสนอจุดประสงค์การเดินทางตามแนวคิดแบบตะวันตก 3) การบันทึกข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นในฐานะพลเมืองของชาติและ 4) การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาในพื้นที่พระนครและหัวเมืองตะวันตกซึ่งกระทบต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง ผลการศึกษานี้ช่วยขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับการศึกษาโคลงนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในช่วงหัวเลี้ยวรอยต่อทางสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกวีในฐานะพระบรมวงศานุวงศ์ที่เคยปฏิบัติหน้าที่ราชการสำคัญในบ้านเมืองผ่านการแสดงทัศนะวิพากษ์ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่กวีได้รับรู้ระหว่างการเดินทาง

คำสำคัญ: โคลงนิราศไทรโยค พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โคลงนิราศสมัยรัชกาลที่ 5

¹ บทความเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง **วรรณกรรมนิราศในสมัยรัชกาลที่ 5: แนวคิดและกลวิธีการประพันธ์นิราศหลังรับอิทธิพลตะวันตก**ทุนส่งเสริมการวิจัยของภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

² อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: c.boonhor@gmail.com

“When literature is published, invite the learner to read it”
Klong Nirat Saiyok, written by His Royal Highness Prince Narathip
Praphanphong: Analyzing the purpose and fresh perspectives on
the Nirat poem after it was impacted by the West³

Chananchida Boonhor⁴

Received 26 May 2025; revised 22 October 2025; accepted 26 October 2025

Abstract

This research article aims to study the creative strategies in the composition and content characteristics of the "Khlóng Nirat" (a type of Thai poetic form) titled "Nirat Sai Yok," a work by His Royal Highness Prince Narathip Praphanphong, as a "Khlóng Nirat" influenced by Western ideas. His Royal Highness Prince Narathip Praphanphong composed this "Khlóng Nirat" during a time when he faced political challenges and traveled to Sai Yok, Kanchanaburi Province, for relaxation in line with Western ideas popular among the Siamese elite in the reign of King Rama V. The study found that the poet created "Khlóng Nirat Sai Yok" with forms and content that differ from those of "Khlóng Nirat" from the Ayutthaya period and early Rattanakosin in four main aspects: 1) a daily recording of personal experiences following Western writing styles; 2) a presentation of the purpose of travel according to Western ideas; 3) the documentation of ethnic groups and local people as citizens of the nation-state; and 4) critiques of issues in the capital and western provinces that affect national development. This study contributes to expanding our comprehension of "Khlóng Nirat" during the Rattanakosin era, especially during a significant social and cultural shift. Furthermore, it reflects the worldview of the poet as a member of the royal family who had performed important governmental duties in the country by expressing critical views on various social issues encountered during the journey.

³ This article is based on the research, entitled **The Nirat literature in the reign of King Rama V: concepts and techniques of Nirat composition after receiving Western influence** which is funded by Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand.

⁴ Lecturer, Ph.D. Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University Email: c.boonhor@gmail.com

Keywords: Klong Niratsaiyok, His Royal Highness Prince Narathip Praphanphong, The Nirat poem during the reign of King Rama V

บทนำ

โคลงนิราศไทรโยค เป็นบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระองค์ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนี้ขณะเสด็จประพาสน้ำตกไทรโยค เมืองกาญจนบุรีเป็นการส่วนพระองค์ นอกจากบริบทการสร้างสรรคที่สะท้อนให้เห็นการผ่อนคลายอารมณ์ของเจ้านายสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่างการเสด็จประพาสนอกพระนครแล้ว **โคลงนิราศไทรโยค**ยังถือเป็นวรรณคดีที่มีความน่าสนใจหลายประการ ประการแรกคือ **โคลงนิราศไทรโยค**นับเป็นนิราศคำโคลงที่มีขนาดยาวที่สุด ประกอบด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน 1,441 บท ประการที่สอง **โคลงนิราศไทรโยค**เป็นวรรณคดีที่เพิ่งเป็นที่รู้จักในสมัยหลัง เนื่องจากการศึกษาประวัติและพัฒนาการของวรรณคดีนิราศก่อนทศวรรษ 2510 ยังไม่มีการกล่าวถึงโคลงนิราศเรื่องนี้ในฐานะวรรณคดีประเภทนิราศสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากตัวบทเพิ่งได้รับการเผยแพร่และตีพิมพ์ตามพระประสงค์ของกวีที่ระบุไว้ในเนื้อหาบทประพันธ์ว่า ให้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานของพระองค์ได้เมื่อสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังนั้น เนื้อหาข้อมูลในตัวบทจึงยังมิได้รับการนำมาศึกษาอย่างแพร่หลายนัก และประการสุดท้าย **โคลงนิราศไทรโยค** แต่งขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวรอยต่อของความเปลี่ยนแปลงจากสยามยุคจารีตไปสู่สยามสมัยใหม่ ในฐานะวรรณคดีประเภทโคลงนิราศซึ่งมีพัฒนาการด้านเนื้อหาความคิดมาอย่างต่อเนื่อง การศึกษา**โคลงนิราศไทรโยค**เพื่อพิจารณาวิธีการสร้างสรรค์ตัวบทเพื่อหาความสัมพันธ์กับชนบทโคลงนิราศและบริบททางสังคมเฉพาะสมัยจึงน่าจะช่วยให้เห็นมุมมองความคิดของกวีในสมัยหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกมากขึ้น

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่ามีเอกสารและงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ใช้ตัวบท**นิราศไทรโยค** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นกลุ่มข้อมูลศึกษาทั้งในลักษณะที่ใช้ตัวบทเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มข้อมูล และใช้ตัวบทเป็นข้อมูลหลักในการศึกษา เช่น วรรณพร พงษ์เพ็ง (2561) เสนอบทความวิจัยเรื่อง การศึกษาเรื่อง “นิราศวังหลัง”: การศึกษาในฐานะเรื่องเล่า เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่าเรื่องและวิธีนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับวังหลัง ในตัวบทนิราศที่เกี่ยวข้องกับ “วังหลัง” หรือสถานที่ประทับของผู้ดำรงตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังหลัง หรือกรมพระราชวัง

บรรณสถานพิมพ์ จำนวน 8 สำนัก ในจำนวนดังกล่าวนี้รวมถึง**นิราศไทรโยค** พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ด้วย ผลการศึกษาพบว่า **นิราศไทรโยค** มีเนื้อหามุ่งวิพากษ์วิจารณ์การเมือง การนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “วังหลัง” จึงถือเป็นประเด็นรอง เมื่อกวีเดินทางผ่านบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของวังหลัง กวีกล่าวถึงข้อเท็จจริงที่พบเห็นด้วยอารมณ์โศกเพราะสภาพที่แปรเปลี่ยนไป ส่วนวินัย พงศ์ศรีเพียร (2542) เสนอบทความเรื่อง **นิราศไทรโยค: ประวัติศาสตร์ในยอวรรณกรรมยุคสยามใหม่** มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิราศไทรโยค ในฐานะตัวบทที่บันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชนซึ่งเป็นประจักษ์พยาน ถึงความเปลี่ยนแปลงของสยามภายหลังการเปิดประเทศ ผลการศึกษาพบว่า นิราศเรื่องนี้มีลักษณะสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สังคมสมัยรัชกาลที่ 5 สอดคล้องกับบริบทการนิพนธ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หลายเรื่องของกวี เช่น **พงศาวดารไทใหญ่ พงศาวดารพม่า** ฯลฯ ภาพของกาญจนบุรีที่ปรากฏใน**นิราศไทรโยค**ไม่เพียงแต่เป็นภาพของป่าเขาลำเนาไพรเท่านั้น แต่กวียังเสนอภาพกาญจนบุรีในฐานะหัวเมืองตะวันตกที่กำลังปรับตัวระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา การทำกิจกรรมพื้นบ้านของชนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งชาวกะเหรี่ยง ชาวกูยและชาวจีน ดังนั้น **นิราศไทรโยค**จึงถือเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางด้านสังคมและถือเป็นกรณีตัวอย่างของการมองวรรณกรรมจากแง่มุมประวัติศาสตร์โดยเน้นภูมิหลังของผู้ประพันธ์และบริบทแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า การศึกษาตัวบท**นิราศไทรโยค**ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาตัวบทในแง่ภูมิประวัติศาสตร์และรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ที่ปรากฏในเรื่อง มากกว่าการพิจารณาวิธีการสร้างสรรค์และมุมมองการประพันธ์ตัวบทในฐานะวรรณกรรมประเภทนิราศหรือบันทึกการเดินทางที่เกิดขึ้นในช่วงรับอิทธิพลจากตะวันตก ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาทวิวิธีการสร้างสรรค์**นิราศไทรโยค**ในฐานะโคลงนิราศยุคใหม่ และตั้งข้อสังเกตว่า นอกจากตัวบทจะสัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์สังคมและท้องถิ่นไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว โคลงนิราศเรื่องนี้ยังน่าจะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากขนบการประพันธ์โคลงนิราศในยุคจารีต ประเด็นศึกษาดังกล่าวช่วยขยายมุมมองเกี่ยวกับโคลงนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เริ่มให้ความสำคัญกับรายละเอียด

การเดินทางในมิติที่แตกต่างไปจากอดีต อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกวีผ่านวรรณคดีประเภทนิราศหรือบันทึกการเดินทางในช่วงปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาทวิวิธีการสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาโคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในฐานะโคลงนิราศที่แต่งขึ้นในบริบทปฏิรูปบ้านเมืองสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก

แนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์

ผู้วิจัยวิเคราะห์โคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยพิจารณาจากรูปแบบและเนื้อหาของตัวบทวรรณคดีเป็นหลัก นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้ข้อมูลความรู้แวดล้อมตัวบทมาประกอบการวิเคราะห์ เช่น ขนบโคลงนิราศสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ บริบทสังคมวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางวรรณศิลป์ในตัวบทและบริบทสังคมให้ชัดเจนขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากตัวบทโคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2517 โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เพื่อกำหนดกรอบและแนวทางการวิจัย
2. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
3. สรุปผลและนำเสนอตามรูปแบบบทความวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาโคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. “แถบแม่น้ำน้อยเข้า เขตรวังนาผา” บันทึกการเสด็จประพาสไทรโยคของเจ้านายสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ในโคลงนิราศไทรโยค

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากวิทยาการความรู้แบบสมัยใหม่และวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมและราชสำนักสยามแล้ว อิทธิพลของแนวคิดการท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูสุขภาพตามคำแนะนำทางการแพทย์และวิถีชีวิตแบบตะวันตก ยังทำให้กลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับการใช้เวลาและการจัดสรรเวลาในชีวิตประจำวัน เช่น การกำหนดเวลาทำงาน การแบ่งเวลาว่างเพื่อพักผ่อนและทำกิจกรรมอื่น ๆ เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 นับเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ได้เรียนรู้วิถีปฏิบัติและแนวทางการประพฤติอันสะท้อนให้เห็นความเจริญในสังคมแบบสมัยใหม่ สังคมตะวันตกเชื่อว่าการท่องเที่ยวและพักผ่อนในยามว่างเป็นกิจกรรมที่ช่วยทำให้สุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตดีขึ้น สถานที่ยอดนิยมในการท่องเที่ยวของราชสำนักในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสถานพักตากอากาศ เช่น น้ำตก ภูเขาและชายทะเล (ปิ่นเพชร จำปา 2545: 45-60) นอกจากนี้ สถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ในกระแสนิยมช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกอีกส่วนหนึ่งยังเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถานหรือมณฑลต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง ทั้งนี้เป็นเพราะกลุ่มเจ้านายและชนชั้นนำที่มีโอกาสได้ท่องเที่ยววนั้น ส่วนใหญ่รับราชการในตำแหน่งที่เกี่ยวกับการปกครองและบริหารราชการแผ่นดิน การท่องเที่ยวของเจ้านายสยามในยุคสมัยนั้นจึงแฝงจุดประสงค์ทางการเมือง คือ ทำให้ได้เห็นภูมิลำเนาบ้านเมืองและความสุขทุกข์ของราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย

ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในบันทึกประสบการณ์การเดินทางของกลุ่มเจ้านายสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น พระนิพนธ์เรื่องอธิบายเรื่องเที่ยวของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับประโยชน์ของ

การท่องเที่ยวว่า นอกจากจะเป็นไปเพื่อการทัศนศึกษาได้รับความรู้มาประดับตัวผู้เดินทางแล้วยังสร้างความสนุกสนานและความสำราญใจให้แก่บุคคลในวงกว้าง ทั้งผู้ที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงดีหรือแม้กระทั่งผู้ป่วย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2504: 1-2) ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้สนับสนุนให้ “ผู้ที่มีหน้าที่ราชการ” ได้มีโอกาสท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ โดยให้เหตุผลไว้ว่า “ถ้าผู้ทำราชการได้เที่ยวเตร่ ได้รู้ได้เห็นภูมิลำเนาของบ้านเมือง และความสุขทุกข์ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ก็เหมือนหนึ่งมีทุนในทางที่จะดำริตรองราชการอันควรแก่หน้าที่ของตน” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2504: 4)

“น้ำตกไทรโยค” จังหวัดกาญจนบุรี นับเป็นอีกสถานที่ท่องเที่ยวอดนิยามของเจ้านายสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดงานเขียนต่าง ๆ ที่บอกเล่าถึงประสบการณ์การเดินทาง ดังจะเห็นได้จากบันทึกเกี่ยวกับการเสด็จประพาสน้ำตกไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีในบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่อง อาทิ **พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค พ.ศ. 2420 พระราชนิพนธ์กลอนไดอารีชิมทราบตามเสด็จไทรโยค พ.ศ. 2437 และโคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดี** เป็นต้น งานเขียนของเจ้านายในสมัยรัชกาลที่ 5 บางพระองค์ก็ได้ถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับการตามเสด็จประพาสไทรโยคด้วยเช่นกัน อาทิ **จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสไทรโยคครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. 2431** พระนิพนธ์ของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ ราชเลขานุการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ติดตามการเสด็จพระราชดำเนินประพาสน้ำตกไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2431 ก็ได้ประพันธ์บทเพลงเขมรไทรโยค บรรยายถึงความงดงามของธรรมชาติที่พบเห็น

โคลงนิราศไทรโยคเป็นวรรณกรรมนิราศอีกเรื่องหนึ่งที่ถ่ายทอดประสบการณ์การเสด็จประพาสไทรโยคของเจ้านายสยามสมัยรัชกาลที่ 5 คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ตามหลักฐานที่กวีระบุนามของตนเองไว้ในโคลงบทที่ 1439 ความว่า

สังเวชอนิตรายลักษณ์ไอ้	อนาถองค์
นราธิประพันธ์พงศ์	ชื่อข้า
วรวรรณพจนบรรจง	จบนิราศ แล้วรา
อีกไม่นานไม่ช้า	ชื่อทั้งตัวตาย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์ 2517: 384)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์ทรงบันทึกเรื่องราวที่ได้พบเห็นขณะเสด็จประพาสสวนพระองค์ผ่านบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพจำนวน 1,441 บท ซึ่งทำให้นิราศเรื่องนี้ถือเป็นโคลงนิราศที่มีขนาดยาวที่สุดตามหลักฐานเท่าที่มีปรากฏในข้อมูลประวัติวรรณคดีไทยปัจจุบัน เนื้อความของ**โคลงนิราศไทรโยค** กล่าวถึงเส้นทางเสด็จจากพระนครโดยทางเรือจากที่ประทับไปตามคลองหลอดจนถึงชายแดนเมืองกาญจนบุรี ตลอดทางมีการพรรณนาสิ่งทีพบเห็น ทั้งภูมิประเทศ ธรรมชาติริมสองฝั่งแม่น้ำ ความเป็นอยู่ของราษฎรในท้องถิ่น ตลอดจนเหตุการณ์บ้านเมืองและความประพฤติของเจ้านาย ขุนนางข้าราชการในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 โคลงนิราศเรื่องนี้จึงนับว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (มูลนิธิตะเลาะพระเทพรัตนราชสุดา 2565 :671) นอกจากนี้ **โคลงนิราศไทรโยค** ยังมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ผ่านการสร้างสรรค์ในฐานะตัวบทวรรณคดีที่เกิดขึ้นภายหลังการรับอิทธิพลตะวันตก ดังผลการศึกษาที่ผู้วิจัยจะเสนอเป็นลำดับต่อไป

2. “ใช้เสกใช้สรรพพิไล นิราศเรื่อง ลมเอ๋ย”: การสร้างสรรค์นิราศไทรโยคในฐานะโคลงนิราศยุคหลังรับอิทธิพลตะวันตก

เมื่อศึกษา**โคลงนิราศไทรโยค** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์แล้ว ผู้วิจัยพบว่า **โคลงนิราศไทรโยค**มีกลวิธีการสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาที่แตกต่างไปจากโคลงนิราศในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น 4 ประการสำคัญดังต่อไปนี้

2.1 การบันทึกประสบการณ์ส่วนบุคคลแบบรายวันตามรูปแบบงานเขียน ของตะวันตก

โคลงนิราศที่แต่งขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ส่วนใหญ่มีกลวิธีการแต่งโดยใช้การเคลื่อนที่ของกวีและวันเวลาเป็นหมุดหมายสำคัญของการถ่ายทอดความผูกพันที่กวีมีต่อคนรัก เช่น การเชื่อมโยงอารมณ์ฉวีรักษ์ของกวีกับชื่อสถานที่หรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่ที่เดินทางผ่านในกำสรวลโคลงต้น และโคลงนิราศนรินทร์ การเชื่อมโยงเวลาตามแต่ละวัน สัปดาห์ เดือนและฤดูกาลที่ผันผ่านเข้ากับภาพความทรงจำของกวีและการครวญถึงคนรักในทวาทศมาสโคลงต้น และภาพยี่ห้อโคลงนิราศธารโศก ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กวีในยุคจารีตมีมุมมองเกี่ยวกับเวลาตามกรอบคิดจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ เวลาคือสิ่งที่กำหนดความเป็นไปของวงจรชีวิตและมีการหมุนเวียนเป็นวัฏจักรตามความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ การเคลื่อนไปของเวลาในชีวิตมนุษย์ยุคจารีตจึงเป็นการทบทวนความรู้สึกและความทรงจำที่มีต่ออดีต การคร่ำครวญผ่านเวลาและสถานที่ที่เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่กวีเลือกใช้เพื่อถ่ายทอดความทรงจำในอดีตตามขนบนิราศ และช่วยเน้นย้ำให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่มีต่อคนรักอย่างมั่นคงและเข้มข้น แม้ว่าสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของผู้คนรอบตัวจะเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละช่วงเวลาก็ตาม

ขณะที่**โคลงนิราศไทรโยค** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นมีลักษณะที่ต่างไปจากเดิม นอกจากจะกวีจะครวญถึงนางผ่านการเคลื่อนของเวลาและสถานที่ตามขนบนิราศแล้ว กวียังทรงระบุวันที่และเวลาเพื่อกำกับกิจกรรมการเดินทางประจำวันและบันทึกประสบการณ์ส่วนพระองค์ ตามลักษณะงานเขียนแบบไดอารี่ (diary) ซึ่งเป็นรูปแบบงานเขียนของตะวันตก The New Encyclopaedia Britannica III อธิบายลักษณะของไดอารี่ ไว้ว่า

diary, a daily chronicle of personal experiences
and observations, usually written as an aid to memory or
reflection and without intention of being published during
the author's lifetime. Conscientiously kept diaries are

sometimes of immense historical and biographical interest, for the diarist often reveals himself, his experiences, and his opinions far more fully and candidly in his diary than he would to his contemporaries.

(The University of Chicago 1981: 524)

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า งานเขียนประเภทไดอารี (diary) เป็นบันทึกประสบการณ์ประจำวันหรือสิ่งที่คุณเขียนสังเกตได้ในแต่ละวัน มีจุดประสงค์สำคัญเพื่อช่วยทบทวนความทรงจำของผู้เขียนและไม่ได้มีเจตนาเผยแพร่ในช่วงที่ผู้เขียนยังมีชีวิตอยู่ การจดบันทึกข้อมูลในไดอารีอย่างสม่ำเสมอและเป็นระบบ ทำให้ตัวบทมีคุณค่าต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และอัตชีวประวัติ เนื่องจากผู้เขียนมักจะเปิดเผยตัวตน ประสบการณ์ และทัศนคติส่วนตัวอย่างเต็มที่และตรงไปตรงมาในไดอารีหรือบันทึกส่วนตัวมากกว่าที่จะเปิดเผยให้บุคคลร่วมสมัยได้ทราบ

โคลงนิราศไทรโยค มีลักษณะการเขียนงานแบบไดอารี (diary) หรือบันทึกประสบการณ์ส่วนบุคคลแบบรายวันตามรูปแบบงานเขียนของตะวันตกคือ มีการจดบันทึกรายวันโดยระบุวันที่และเวลาในการเดินทางเป็นลำดับต่อเนื่องกันไปตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการเดินทาง โดยมีได้มีเจตนาจะเผยแพร่แก่สาธารณชนในช่วงที่กวียังมีชีวิตอยู่ ดังอธิบายตามรายละเอียดต่อไปนี้

ประการแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงระบุวันที่ในการออกเดินทางไปไทรโยคไว้ในเนื้อเรื่อง ทำให้ผู้อ่านทราบว่าพระองค์ทรงออกเดินทางตั้งแต่วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 24 มีนาคม ร.ศ. 112 ตรงกับ พ.ศ. 2436 รวมเป็นเวลา 36 วัน กวีทรงบันทึกกิจกรรมรายวันและกิจวัตรส่วนตัวเป็นลำดับต่อเนื่องตั้งแต่วันที่ 1 จนถึงวันที่ 36 รายละเอียดของการระบุวันเวลาต่าง ๆ ในตัวบทสอดคล้องกับกำหนดแนวทางการใช้เวลาแบบใหม่ในพระราชอาณาเขต ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับวัน

แรม 14 ค่ำ เดือน 4 พ.ศ. 24325 ในที่นี้ ผู้วิจัยยกตัวอย่างนิราศในยุคจารีตคือ **ทวาทศมาสโคลงต้น** และ**กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** มาเปรียบเทียบกับ**โคลงนิราศไทรโยค** ดังนี้

ทวาทศมาสโคลงต้น	โคลงนิราศไทรโยค
เดือนหกเรียนให้รำ ถูกวาย ยามย่อมชนบทลือ ท่องหล้า ธงธวัชโบกโบยปลาย จอมง่า คิดว่ากรกรวกข้า เล่นตาม ๆ (หอพระสมุทวชิรญาณ 2468: 15)	ไปไทรโยค วันที่ ๑ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๒๑๑๒
กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เดือน<u>เชษฐ</u>เจ็ดค่ำแล้ว พี่ยังแล้วแก้วกัลยา ร่างระหวายสวายโสภา พี่ว่าวุ่นขุนอารมณ์ เดือน<u>เชษฐ</u>เจ็ดค่ำแล้ว ออกอา เรียนเร่งไกลกัลยา ขาดพร้อง รูปน้อยสร้อยโสภา วรภาคย์ ใจพี่วุ่นขุนซ้อง ขัดแค้นอารมณ์ ๆ (กรมศิลปากร 2505: 68)	วันที่สิบเจ็ดเช้า กุมภาพันธ์ พี่นिरาเขตหาลา แม่แล้ว สามโมงครึ่งนาวา ออกเล่น ลำเอย จากท่าหลังวังแล้ว ล่องคล้อยลอยคลอง [...] วันที่ ๑๙ วันที่ ๗ มีนาคม ร.ศ. ๒๑๑๒ วันที่สิบเก้าที่ เจ็ดมินา คมเอย ถวิลว่ารุ่งเรียนมว ตื่นแล้ว เร่งกันออกเรือคลา โคลแต่ ครูแม่ หนาวเฉียบเลียบแจวแจ้ว สุโนคเสร์เสนาะหุทา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 2, 187)

5 การกำหนดแนวทางการใช้เวลาแบบใหม่ในพระราชนิพนธ์ มีสาระสำคัญ 4 ประการคือ ประการแรกการยกเลิกการใช้ปฏิทินจันทรคติในระบบราชการ โดยเปลี่ยนมาใช้ปฏิทินสุริยคติแบบระบบเกรกอเรียน (Gregorian) ซึ่งพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการได้ทรงสร้างขึ้น ประการที่สอง การกำหนดให้เรียกชื่อวันเดือนอย่างใหม่ที่บัญญัติขึ้นตามราศีของเดือนนั้น ๆ เช่น เดือนมกราคม (แทนราศีเมษ) เดือนกุมภาพันธ์ (ราศีกุมภ์) แทนการเรียกเดือนตามแบบโบราณ อาทิ เดือนอ้าย เดือนยี่และเดือนสาม ประการที่สาม กำหนดให้วันที่ 1 เมษายนของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่แทนวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 5 ซึ่งในอดีตการนับวันแบบปฏิทินจันทรคตินั้นช่วงเวลาของการขึ้นปีใหม่นั้นไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไปตามปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ประการที่สี่ กำหนดให้ใช้ศักราชใหม่ที่เรียกว่า “รัตนโกสินทรศก” (ร.ศ.) โดยนับจากปีที่สถาปนากรุงเทพฯ เป็นปีที่ 1 (วิภัส เลิศรัตนรังษี 2563: 74-100)

ในทวาทศมาสโคลงต้นและกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก กวีใช้เวลาเป็นเครื่องถ่ายทอดอารมณ์ถวิลรัก โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับความอาลัยอาวรณ์ถึงนางผู้เป็นที่รัก การกล่าวถึง “วัน” และ “เดือน” ยังคงนับตามแบบจารีตและปฏิทินจันทรคติ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นต้นไป มีชื่อเดือนตามกลุ่มดาวฤกษ์ที่พระจันทร์โคจรไปถึงในวันเพ็ญ เช่น “เดือนหก” หรือเดือนวิสาขะและ “เดือนเซฐ” ซึ่งหมายถึง เดือนที่มีพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์เซษฐาเรียกว่า เซษฐมาส คือ เดือน 7 ตามจันทรคติ ขณะที่ในโคลงนิราศไทรโยค กวีทรงกล่าวถึงวันเวลาในการเดินทางตามปฏิทินสุริยคติหรือการเรียกชื่อวันเดือนแบบใหม่ที่บัญญัติขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 อาทิ “วันที่สิบเจ็ดเข้ากุมภาพันธ์เฮย” และ “วันที่สิบเก้าที่ เจ็ดมินา คมเฮย” บทบาทของคำบอกเวลาเหล่านี้แตกต่างไปจากบทบาทของคำบอกเวลาในนิราศยุคก่อนหน้า เพราะกวีเลือกใช้เวลานับที่กข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมรายวันและประสบการณ์การเดินทางของกวี เช่น การเริ่มเดินทางไปไทรโยค โดยออกเรือจากท่าวังหลังเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์เมื่อเวลาบ่ายสามโมงครึ่ง การตื่นนอนในเช้าวันที่ 7 มีนาคมซึ่งนับเป็นการวันที่ 9 ของการเดินทางท่องเที่ยวโดยทางเรือ กวีตื่นแต่เช้าและรีบแจ้วเรือออกเดินทางไปตามลำน้ำ

จากตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่ากวีในฐานะชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 มีโลกทัศน์เรื่องเวลาที่ต่างไปจากอดีต กวียอมรับความคิดเรื่องเวลาแบบตะวันตก ซึ่งมีมุมมองว่า เวลาคือสิ่งที่เคลื่อนไปอย่างเป็นระบบตามเครื่องบอกเวลา และเป็นสิ่งซึ่งช่วยกำกับให้สังคมและชีวิตมนุษย์เคลื่อนไหวและก้าวหน้าตามไปด้วย การเคลื่อนไปของเวลาตามวิธีคิดแบบตะวันตกจึงหมายถึงการเพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งล้วนแต่เป็นผลมาจากความคิดและการกระทำของมนุษย์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2541: 60) นอกจากนี้ จุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนคำเรียกเวลาแบบใหม่มิใช่สัมพันธ์กับบริบทในยุคสมัยที่สยามเผชิญปัญหาล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก การถือแบบแผนธรรมเนียมการใช้คำเรียกเวลาแบบใหม่นั้นแสดงให้เห็นว่าสยามอยู่ร่วมเวลาเดียวกับชาติตะวันตก ดังนั้น สยามจึงควรได้รับการยอมรับในฐานะชาติที่มีอารยะเสมอกัน

ประการที่สอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงระบุเจตนารมณ์ส่วนพระองค์ไว้อย่างชัดเจนในตอนท้ายเรื่องว่า พระองค์ทรงพระนิพนธ์วรรณคดี

เรื่องนี้ด้วยความตั้งใจให้ข้อมูลในบันทึกส่วนพระองค์เป็นความลับจนกว่าจะถึงเวลาที่สมควรอนุญาตให้เผยแพร่ ดังความว่า

เชิญพินธุรับนิราศแล้ว	เชิญองค์ อ่านเชิญ	บางคำเป็นข้อ	เรียวแรงกระมัง แม่เอย
ของฝากผีปากผจง	ฝากน้อง	โอสถผสมสตัยฟัง	เพื่อนบ้าง
ใช้กะวีที่คนองค	เขินขัด บ้างแม่	ใครชิมผิชอบสัง	เวชชอบ อ่านแม่
วันละวันพอกล้อง	รียบร้อยทันถึง ทะ	ฉวยพิโรธป้องโทษมล้าง	พี่แล้วเหลือระอา ท
อึ้งเป็นความลับล้วน	จริงใจ พี่รา	พี่ยายยังไม่มวย	มรณลา โลกเอย
สารพัดชมสิ่งใด	พบด้วย	จงอย่าเผยแพร่จน	นิราศนี้
ใช้เสกใช้สรรพพิไล	นิราศเรื่อง ลมเอย	พี่ฝากพี่ผิงคา	รมลับ ทนแม่
ทุกสิ่งสิ่งชั่วร้าย	แห่งได้ไปเห็น ทะ	เพื่อบุตรสุดสวาทชี	ช่องให้เห็นทาง ทะ
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 383)		(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 383)	

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากวีทรงระบุในตัวบทชัดเจนว่าไม่ให้ “เผยแพร่” จนกว่าจะถึง “ม้วยมรณลาโลก” เนื่องจากกวีทรงมีมุมมองว่าข้อมูลที่ปรากฏในบันทึกส่วนพระองค์นั้นเป็น “ความจริง” ที่กวีทรงประสบพบเห็นและมุ่งถ่ายทอดรายละเอียดตลอดจนวิพากษ์ปัญหาต่าง ๆ อย่าง “จริงใจ” ข้อความบางตอนในโคลงนิราศเรื่องนี้จึงอาจทำให้ผู้อ่านบางท่านไม่พึงใจและอาจจะส่งผลกระทบต่อตัวกวีได้ การระบุเจตนาและถือสิทธิ์เรื่องการห้ามเผยแพร่ของกวีนี้นอกจากจะตรงตามนิยามของไดอารี (diary) แล้ว ในเวลาต่อมา ยังสอดคล้องกับกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการประกาศพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือโดยระบุให้ผู้แต่งหนังสือมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือและห้ามปรามมิให้ผู้อื่นคัดลอกหรือเผยแพร่ผลงานของตนเอง เมื่อ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) อีกด้วย

จากตัวอย่างบทประพันธ์ทั้งหมด ทำให้เห็นว่า **โคลงนิราศไทรโยค** เป็นนิราศที่ผสมผสานลักษณะของงานเขียนแบบไดอารี (diary) ทำให้ตัวบทมีลักษณะเด่นต่างไปจากโคลงนิราศยุคจาริต ทั้งยังสะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพและความเท่าทันยุคสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในฐานะกวี เห็นได้จากการสร้างวรรณคดีนิราศในยุคปรับประเทศให้ทันสมัยด้วยวิธีคิดร่วมสมัยแบบตะวันตก เช่น การปรับเปลี่ยน

กลวิธีทางวรรณศิลป์ จากการใช้คำบอกเวลาเพื่อการพรรณนาอารมณ์ตามขนบนิราศเป็นการใช้คำบอกเวลาเพื่อบันทึกประสบการณ์การเดินทาง การระบุเจตจำนงของกวีเรื่องการเผยแพร่ซึ่งทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อความรู้และผลงานอันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาและเป็นสิทธิของผู้เขียนหรือผู้สร้างผลงานโดยตรง

2.2 การนำเสนอจุดประสงค์การเดินทางที่สอดคล้องกับแนวคิดแบบตะวันตก

การนำเสนอจุดประสงค์การเดินทางในนิราศสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่มักจะเป็นการเดินทางเพื่อไปทำกิจธุระต่าง ๆ เช่น ไปราชการทัพเพื่อการศึกสงครามและการจัดการเมืองขึ้น การสำรวจเส้นทาง การไปคล้องช้างซึ่งถือเป็นสัตว์สำคัญคู่พระราชบารมีและเป็นพาหนะที่ใช้ในการรบ เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติตามหน้าที่ราชการที่ได้รับมอบหมายหรือเดินทางไปบูชานมัสการพุทธสถานตามความศรัทธา อาทิ พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และเจดีย์ภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ปิ่นเพชร จำปา 2545: 29) ปัจจัยดังกล่าวล้วนสัมพันธ์กับการเสริมสร้างความมั่นคงของรัฐและบทบาทหน้าที่ของกวี ซึ่งมักเป็นชนชั้นปกครอง บุคคลในราชสำนักและพระภิกษุ นอกจากนี้ ประเด็นข้างต้นยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนในยุคจารีตที่ให้ความสำคัญกับการนับถือศาสนาและหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา

ขณะที่ในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตก จุดประสงค์ของการเดินทางในนิราศส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อการท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูสุขภาพ แสวงหาความสำราญใจหรือทัศนศึกษาเพื่อเปิดโลกทัศน์ ตัวอย่างเช่น **โคลงนิราศรัตน** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคไปประพาสทวีปยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2450 โดยแต่งแทรกใน**พระราชหัตถเลขาเรื่องไกลบ้าน** ส่วน**โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี** เป็นบทพระราชนิพนธ์ทำนองให้ ท้าวสุภักดีการภักดี ซึ่งเป็นข้าราชการฝ่ายใน เป็นผู้ตามเสด็จประพาสเมืองกาญจนบุรีและบันทึกเหตุการณ์การเดินทางในลักษณะแต่งควมถึงผู้หญิง (รีนฤทัย สัจจพันธุ์ 2516: 171-172)

โคลงนิราศไทรโยค เป็นโคลงนิราศอีกเรื่องหนึ่งซึ่งกวีได้เสนอจุดประสงค์ของการเดินทางแตกต่างไปจากโคลงนิราศในยุคจารีต และสะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการ

ห้องที่เยาว์ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างชัดเจน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงระบุมูลเหตุของการเสด็จประพาสไทรโยคไว้ในตอนต้นเรื่อง เนื้อหากล่าวถึงอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวที่ประสบความทุกข์จากปัญหาทางการเมือง ซึ่งทำให้พระองค์ถึงกับลาออกจากตำแหน่งราชการ⁶ และเสด็จประพาสไทรโยคเพื่อผ่อนคลาย ด้วยแนวคิดว่าการท่องเที่ยวน่าจะเป็นการ “บ่มสุข” และทำให้ความทุกข์นั้น “ทุเลาเบาบาง” ได้ดีกว่า “ยาแพทย์” ดังความว่า

รัตนโกสินทร์ศกร้อย สิบสอง		ยาแพทย์หลายเภทล้วน หมอหลวง ราชบุรุษ	
ว่างกิจจิตรป่วนปอง	ใครเค้า	แก้ภัยรหวยทรวง	แสบแห้ง
เที่ยวทุเรศลาลอง	ลูเล็งเถื่อน	สุดวอนสุดบงสรวง	สุรเทพ โตแล
แถบแม่น้ำน้อยเข้า	เขตรเว้งวณผา	ชินมิ่งเหมือนยิ่งแก่ล้ง	ฆ่าให้ควตตาย
อนาถาท่วมอรอุ้น	อาภัพ แล้วพ้อ	เห็นอุบายเดียว	แต่ต้องกันดาร
ยอมสละศิริยศรับ	รอบร้าย	แรมทุเรศนิราสถาน	เที่ยวบ้าง
ชโลซีพประสาอับ	ออมสุข สงวนเอย	โปร่งจิตรเบิกกายบาน	บ่มสุข เสมอเอย
โถมหมิหมดเคราะห์ร้าย	เปียดบ้างเลยหนอ	เห็นทุเลาเบาบาง	โรคได้โดยดี
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 1-2)		(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 1-2)	

จากความข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงถ่ายทอดอารมณ์โศกเศร้าจากการประสบเคราะห์ในชีวิต โดยรำพันให้เห็นว่าแม้จะ “ยอมสละศิริยศ” แต่ก็ยังคงประสบปัญหา “รับรอบร้าย” อยู่ ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสาเหตุ

6 การประสบปัญหาทางการเมืองซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญของการเสด็จประพาสไทรโยคของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ วินัย พงศ์ศรีเพียร (2545: 218-222) สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากสาเหตุเรื่องความขัดแย้งระหว่างเจ้านายและข้าราชการเสนาบดีในสภา นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงยื่นหนังสือถวายกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งรองเสนาบดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติและได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ทรงออกจากราชการ เนื่องจากพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการทรงตรวจสอบเรื่องข้อกล่าวหากรณีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงทุจริตในหน้าที่ และพบว่าข้อกล่าวหาไม่มีมูลความจริง

สำคัญที่ทำให้กวีทรงประชวรและดำริว่าจะเสด็จประพาสตามลำน้ำแควน้อยเพื่อผ่อนคลายพระอิริยาบถและบรรเทาความระทมพระทัย

มูลเหตุสำคัญของการเสด็จประพาสไทรโยคสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบตะวันตกที่มีผลต่อการแต่งวรรณคดีนิราศและบันทึกประสบการณ์การเดินทาง ตลอดจนแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเป็นหนึ่งในชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ยอมรับกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก ทำให้เนื้อหาของ**โคลงนิราศไทรโยค**มีความน่าสนใจ ทั้งในมิติที่แตกต่างไปจากชนวนิราศคำโคลงยุคก่อนหน้า และมิติที่สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5

2.3 การบันทึกข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นในฐานะพลเมืองของรัฐชาติ

เรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นมักได้รับการบันทึกอยู่ในงานเขียนประเภทนิราศและบันทึกการเดินทาง โดยเฉพาะในงานนิราศของสุนทรภู่ กวีมักจะกล่าวถึงชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตนเองพบเห็นตามสถานที่ปลายทางเพื่อให้ข้อมูลเชิงวัฒนธรรมและบันทึกลักษณะเด่นทางกายภาพของชนพื้นเมืองแต่ละกลุ่มที่อยู่อาศัยในสยาม เช่น เมื่อเดินทางผ่านบ้านขนมจีนและบ้านเกรียงใน**โคลงนิราศสุพรรณ** สุนทรภู่ก็ได้กล่าวถึงชาวจีนและชาวกะเหรี่ยงไว้ว่า บุรุษจีนในไทยนั้นมักจะไว้ผมยาวและลักเปีย ส่วนชาวกะเหรี่ยงนั้น มักจะชอบเครื่องประดับที่ทำจากลูกปัด กินค้าง อั้งและแยะเป็นอาหาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2517: 300, 357-358)

ขณะที่ใน**โคลงนิราศไทรโยค** นอกจากกวีจะทรงให้ข้อมูลเชิงวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นภูมิภาคตะวันตก เช่น ชาวราชบุรี ชาวกาญจนบุรี กลุ่มชาวกะเหรี่ยง กลุ่มชาวจีนพ่อค้าและชาวจีนนายอากร กลุ่มชาวมอญพวก “ต๋องสู้” (Taungsoo) หรือชนเชื้อสายกะเหรี่ยงผสมไทใหญ่ ฯลฯ กวียังมักกล่าวถึงอาภักภักิรียาของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นที่ยินดีต่อการมาถึงของ “เจ้านาย” ผู้เป็นตัวแทนของราชสำนัก โดยแสดงออกผ่านการเสาะหาของกำนัลและของบรรณาการ

การเลือกสรรเครื่องแต่งกายอย่างพิถีพิถันและการรื้อเข้าเฝ้าโดยพร้อมเพรียงกัน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 105, 332-333, 340-342, 345) นอกจากนี้ กวียังบันทึกพฤติกรรมของข้าราชการท้องถิ่นและชาวบ้านที่ให้ความเคารพและศรัทธาต่อกวีในฐานะพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ ตัวอย่างเช่น

พี่ร่อนนาเวศร์ด้วย ยายเจ็กงวैयाแม่ พาลูกกับหลานเด็ก เติบด้วย มาหาล่าแก่ แกกลับ โยนนา เพราะว่าสามีรักดีล้วน มุ่งสู่แสงตาม [.] เมื่อออกนาเวศล้อย ลำลา เหล่าเกรียงลงกราบลา ราบพัน เหมือนไหว้พระวันทา พระนิก พระญ นั่งหม่อมแลเงออื่น ออกอันอาไลย หลายเหล่าชาวบ้านนั่ง ตีลังกลาม มีเครื่องกำนัลยาม อยากเฝ้า พิศม้นจอกหินตาม มีมะม่วง มะตูมเอย ตะพุดพุดชยาเข้า ไผ่ผิงหางไหล [.] ต่างมีนายหน้าช่วย นำตัว อยากพบแต่อยากกลัว พี่บ้าง หญิงชายมากหลายครีว ตลอดบ้าน นี่แม่ ตื่นเช่นเห็นพระสร้าง สุขให้เจริญผล [.] กำลังจะออกเฝ้า มรรคา ยังไม่หมดคนมา หมอบไหว้ ของป่าไถ่ป่าหา ส่งพี่ หนะแม่ ทุกพวกที่แจกให้ คำค้ำของถวาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์ 2517: 117, 268, 340-342)	ตาเกดปลัดเก่าเข้า มหา แสดงรักภักดีประสา พวกฟ้อง เก็บกุหลาบดอกกระดังงา จินจัด ถวายแม่ คุยปั๊บปั๊บกับ้อง หาดคั่นเร็วหนอ นายเจ้ารอถ้าเจ็ก เหลียงพาเฝ้าแม่ กับลูกเกสนมา พบด้วย ยายส่นลูกสาวประสา เด็กเด็ก เติมเลย จนไต่ยาสูบกล้วย เครื่องกลั้มกระยาถวาย ฝ่ายพอกิมเอ็งยก ของถวาย มากับลูกอ้วนหมาย อยากเฝ้า ยินดีพี่หักหาย เป็นที่ นิยมแม่ ถามชื่อบอกชื่อเจ้า เจ็กอ้อพอหวัง [.] ถอยเรือลีลาศขึ้น มาตอน บนแม่ เพราะเจ็กเหลียงเซียวอน พี่เฝ้า จอดสะพานท่าลานลอน เตรียมรับ พี่แม่ ขอบจิตเราเอื้อเฟื้อ ไม้ตั้งใจผดุง [.] ยกกระบัตรย่องยาตร์เข้า มหา ถวายเต่าบกกับยา สูดด้วย พี่สนธนาปรา ไศรยขอบ ใจเอย บอกข่าวเล่าเรื่องห้วย ป่าได้ ไปสบาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์ 2517: 332-333, 343)
---	---

จากข้างต้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้นำเสนอภาพของชาวบ้าน “เหล่าเกรียง” และกลุ่มคนจีนที่ตั้งใจมาเข้าเฝ้าพระองค์ “หญิงชาย” บางคนแม้จะกริ่งเกรงในพระบารมีแต่ก็ยังตั้งใจ “อยากพบ” ส่วน “หลวงยกกระบัตร” นั้นก็ตั้งใจจะเข้าเฝ้าเพื่อกราบทูลรายงานสถานการณ์ในท้องที่และเข้าถวาย “เต่าบก” และ “ยาสูบ” เป็นของบรรณาการ แม้กระทั่ง “ตาเถด” ผู้ซึ่งเป็นอดีตปลัดก็ยังเข้าเฝ้าเพื่อถวายดอกไม้ต้อนรับพระองค์ กลุ่มคนชาติพันธุ์ในท้องที่หลายคน เช่น “เจ๊กเหลียง” “กิมแอ้ง” และ “ยายเจ๊ก่วย” ต่างก็ถือโอกาสเข้ามาเข้าเฝ้าพร้อมกับบุตรหลาน

พฤติกรรมของ “เหล่าเกรียง” และกลุ่มคนจีนในท้องถื่นจากบทประพันธ์โดยนัยหนึ่งอาจตีความได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวยินดีที่จะอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารและยอมรับในราชสำนักสยาม ทั้งยังมีสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองไทยคือ การแสดงความจงรักภักดีต่อพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์และราชสำนักอย่างสมพระเกียรติ นอกจากนี้ กวียังบันทึกข้อมูลที่ทำให้เห็นว่า กลุ่มชาวบ้านและข้าราชการในท้องถื่นก็ยังคงสำนึกในความเป็นพลเมืองของรัฐที่มี “เจ้านาย” จากส่วนกลางเป็นผู้ปกครองและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุด

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า รายละเอียดที่เพิ่มเติมมานี้ไม่น่าเป็นเพียงการบันทึกประสบการณ์การเดินทางของกวีหรือการบันทึกภาพความจงรักภักดีที่ราษฎรมีต่อกวีเพื่อบรรเทาทุกข์จากปัญหาทางการเมืองเท่านั้น แต่น่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่สยามต้องประสบกับปัญหาการล่าอาณานิคมจากตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการบ้านเมืองให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ จัดให้เมืองประเทศราชต่าง ๆ รวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการบ้านเมืองส่วนกลาง และใช้วิธีการบริหารบ้านเมืองแบบเดียวกันทั่วราชอาณาจักรเพื่อสร้างรัฐประชาชาติ (national state) ในแบบที่มหาอำนาจยอมรับ คือ มีประชากร มีเขตแดนที่แน่นอน มีรัฐบาลและอำนาจอธิปไตย (วิไลเลขา ถาวรธนสาร 2545: 88 – 114) ดังนั้น ขนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงนิยมใช้เวลาว่างออกเดินทางท่องเที่ยว และมีจุดประสงค์แฝงคือ การสำรวจทรัพยากรทางธรรมชาติ

และเส้นทางการเดินทางไปยังหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อจะได้บริหารจัดการคนและดินแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับคนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่ไกลจากพระนคร โดยเสนอให้เห็นพฤติกรรมและการแสดงออกถึงความเคารพความศรัทธาต่อราชสำนักใน**โคลงนิราศไทรโยค** จึงสะท้อนให้เห็นการพยายามประสานกลุ่มคนในพื้นที่หัวเมืองตะวันตกให้มีสำนึกว่าเป็นคนในชาติเดียวกัน ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า พลเมืองของราชอาณาจักรแม้จะมีความต่างด้านชาติพันธุ์และพื้นที่ แต่ทุกคนเสมอกันเพราะมีศูนย์รวมจิตใจเดียวกันและมีความจงรักภักดีภายใต้การปกครองของรัฐสยาม

2.4 การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาในพื้นที่พระนครและหัวเมืองตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง

โคลงนิราศที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น เช่น **เรื่องกำสรวลโคลงดั้น และ ทวาทศมาสโคลงดั้น** ล้วนมีจุดมุ่งหมายการแต่งเพื่อคร่ำครวญความรักความอาลัยต่อหญิงคนรัก ในสมัยต่อมา นิราศคำโคลงเริ่มพัฒนาจากขนบเดิมที่มุ่งเน้นการคร่ำครวญมาสอดแทรกบันทึกการเดินทางและให้ความรู้เชิงสังคมวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น เห็นได้ชัดจาก**โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ โคลงนิราศนรินทร์ โคลงนิราศพระยาตรัง** ฯลฯ กวีมักจะบรรยายสิ่งที่ประสบพบเห็นระหว่างการเดินทางเพื่อแสดงทัศนะโดยอิงตามประสบการณ์และมุมมองของกวี เรื่องที่กวีเลือกวิพากษ์จึงมักเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับข้อสถานที่เล่าประวัติภูมินามสถานที่หรือบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์ที่กวีเคยรับรู้

เมื่อศึกษา**โคลงนิราศไทรโยค** ผู้วิจัยพบว่า นอกจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์จะบรรยายสิ่งที่ประสบพบเห็นระหว่างการเดินทางและแสดงทัศนะส่วนพระองค์ตามลักษณะนิราศที่นำมาแต่เดิมแล้ว กวียังแสดงทัศนะต่อปัญหาซึ่งเล็งเห็นว่าจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง และวิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ชาวต่างชาติเข้ามาแทรกแซงเศรษฐกิจการค้าและการพาณิชย์ในท้องถิ่น ทั้งชาวจีน ชาวมอญและชาวตะวันตก กวีมีมุมมองว่าชาวไทยมีนิสัยรักสบาย จึงมักคิดพึ่ง “อำนาจของตะวันตก” และคล้อยตามตะวันตกในเรื่องที่

ไม่เหมาะสม อีกทั้งชาวไทยมีนิสัย “คร้าน” ไม่สู้งานหนักเหมือนชาวมอญ ดิณฑัน
และไม่สามารถหาช่องทางลงทุนได้เท่าชาวจีน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้ชาติบ้านเมือง
ไม่พัฒนาเท่าที่ควร ทั้งที่ภายในบ้านเมืองมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีความรู้ด้านฝีมือ
งานช่างและมีสินค้าท้องถิ่นที่มีคุณภาพ เช่น เสื้อปากแพรกหรือเสื้อรวก ผลิตภัณฑ์ในชุมชน
กาญจนบุรี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 22-23, 100, 110)

นอกจากการวิพากษ์วิจารณ์อุปนิสัยและพฤติกรรมของราษฎรที่เป็นเหตุให้
เกิดปัญหาต่อส่วนรวมแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ยังทรง
วิจารณ์พฤติกรรมการละเลยหน้าที่ของขุนนางข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐด้วยเช่นกัน เช่น
การเสนอปัญหาการโจรกรรมและอาชญากรรมในท้องถิ่น ซึ่งทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ได้รับความ
เดือดร้อน กวีจึงวิจารณ์การทำงานของ “ข้าหลวง” หรือเจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่น
ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวดได้ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
2517: 85, 100, 332-333, 343) การเสนอปัญหาที่ชาวบ้านถูกชาวตะวันตกเอาเปรียบค่าแรง
จนต้องร้องเรียนผ่านโทรเลขไปถึงข้าราชการที่เกี่ยวข้อง แต่ก็ยังไม่ได้รับการติดต่อกลับมา
เพื่อแก้ไขปัญหา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 334) การเสนอ
ปัญหา “พวกเขารีด” และศรัทธาในคริสต์ศาสนาที่มีชนนารีนามาเผยแพร่ กวีมีมุมมองว่า
ความประพฤติดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เพราะถือเป็นการ “ทิ้งชาติ” และเสริมสร้าง
อำนาจให้กับชาติตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าตามหลักศาสนาคริสต์
อย่างไรก็ตาม กวีก็ได้วิจารณ์ว่า คนในสังคมบางกลุ่มก็ได้ศรัทธาหลักศาสนาคริสต์
อย่างแท้จริง เพียงแต่หวังพึ่งอำนาจของชาวตะวันตก ราษฎรบางคนจำเป็นต้องร้องทุกข์ผ่าน
สื่อสิ่งพิมพ์ของชาวตะวันตก ขณะที่ข้าราชการสยามที่มีอำนาจหน้าที่นั้นทำงานล่าช้า
เป็นที่พึงของราษฎรไม่ได้ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 31-32,
330) ดังตัวอย่างบทประพันธ์ความว่า

โอโยโยระอาอกโอ	อนาถจริง
เอาฝรั่งบังตัวพึ่ง	พึ่งร้อง
หมอกโมยพวกคโมยยิง	เรือขยาด เขานา

นิดก็ข้าหลวงต้อง	แต่งขึ้นมาสลอน
ราษฎรถูกปล้นแทบ	ทุกท่า เลแม่
ครางออกเกือบตลอดลำ	แม่น้ำ
ขอเชิญข้าหลวงชำ	ระหนอย เกิดรา
นีกว่าช่วยไทยค้า	ชาติให้ไทยนิยม

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 2517: 31-32, 330)

จากบทประพันธ์ กวีกล่าววิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมท้องถื่น สาเหตุที่ราษฎรส่วนใหญ่จำเป็นต้องเข้ารับไปหวังพึ่งอำนาจของตะวันตกนั้น เป็นเพราะ พวก “ข้าหลวง” มักให้ความสำคัญกับคตินิยมที่ชาวตะวันตกเป็นผู้รื้อเรียน ขณะที่ ราษฎรไทยที่ “ถูกปล้นแทบทุกท่าเล” ตลอดลำน้ำแคว กลับไม่มีใครช่วยติดตามแก้ไขปัญหาค กวีจึงขอให้ “ข้าหลวง” หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐช่วยรับชำระคตินิยม เพราะนอกจากจะเป็น หน้าที่โดยตรงของกลุ่ม “ข้าหลวง” แล้ว การกระทำดังกล่าวยังถือเป็นการช่วยเหลือคน ในชาติเดียวกัน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนชาติให้เจริญรุ่งเรืองได้ต่อไปด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า การบรรยายถึงสิ่งที่ประสบพบเห็น และแสดงทัศนะในโคลงนิราศในยุคจารีตและโคลงนิราศไทรโยคนั้นมีลักษณะแตกต่างกัน วิธีการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการขยายขอบเขตการแสดงทัศนะในวรรณคดีประเภทนิราศ จากเดิมที่กวีมักจะแสดงทัศนะโดยเล่นล้อกับชื่อสถานที่ เล่าประวัติภูมินามสถานที่ หรือบันทึกข้อมูลเพื่อเป็นเกร็ดความรู้ระหว่างการเดินทาง เมื่อถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 กวีในฐานะเจ้านายที่เคยได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการก็เสนอปัญหาเกี่ยวกับบ้านเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นผลมาจากพฤติกรรมของขุนนางข้าราชการ แม้ว่าผลงานของกวีจะไม่ได้เผยแพร่ ในช่วงเวลาที่ปัญหาสังคมเหล่านี้ดำเนินอยู่ แต่ก็ทำให้เห็นพัฒนาการของโคลงนิราศในฐานะ สื่อกลางแสดงทัศนะทางสังคมของกวีมากขึ้น ทั้งยังทำให้เห็นความเชื่อมโยงกับลักษณะ วรรณคดีนิราศสมัยหลัง ซึ่งไม่เพียงสะท้อนสภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม แต่กวีใน สมัยหลังยังได้ต่อยอดความคิดโดยเสนอวิธีการแก้ไขปัญหา เช่น การสร้างความรัก

และความภาคภูมิใจในชาติให้แก่ทุกคนในสังคม ด้วยถือว่าทุกคนคือส่วนสำคัญของการพัฒนาชาติ (ชนัญชิตา บุญหาะ 2560: 131-132)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

โคลงนิราศไทรโยค พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นตัวอย่างหนึ่งของนิราศคำโคลงในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีลักษณะที่พัฒนาจากขนบเดิม ความคิดแบบตะวันตก ตลอดจนบริบททางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลต่อการสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาของโคลงนิราศให้แตกต่างไปจากโคลงนิราศสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น 4 ประการ ได้แก่ 1) การบันทึกประสบการณ์ส่วนบุคคลแบบรายวันตามรูปแบบงานเขียนของตะวันตก 2) การนำเสนอจุดประสงค์การเดินทางตามแนวความคิดแบบตะวันตก 3) การบันทึกข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นในฐานะพลเมืองของชาติและ 4) การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาในพื้นที่พระนครและหัวเมืองตะวันตก ซึ่งกระทบต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง

อิทธิพลของงานเขียนแบบไดอารี (diary) ซึ่งเป็นรูปแบบงานเขียนของตะวันตก และแนวความคิดแบบตะวันตกที่ว่า การท่องเที่ยวและพักผ่อนในยามว่างเป็นกิจกรรมที่ช่วยทำให้สุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตดีขึ้น เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้รูปแบบและวัตถุประสงค์การเดินทางใน**โคลงนิราศไทรโยค** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นมีลักษณะที่ต่างไปจากเดิม การบันทึกกิจกรรมการเดินทางประจำวันและบันทึกประสบการณ์ส่วนพระองค์ ตามรูปแบบงานเขียนของตะวันตก ทำให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับเวลาในรูปแบบใหม่ มิติของ“เวลา”ใน**โคลงนิราศไทรโยค** มิได้ทำหน้าที่บันทึกอารมณ์ความรู้สึกของกวีไปตามขนบนิราศเท่านั้น แต่การจดบันทึกเวลาและกิจกรรมของกวีที่เปลี่ยนผันไปตามเวลาใน**โคลงนิราศไทรโยค** ทำให้เห็นว่ากวีให้คุณค่าความสำคัญกับเวลา เหตุการณ์และความรู้ที่กวีประสบด้วยพระองค์เอง วิธีการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ตามแนวความคิดแบบตะวันตกที่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในตนเอง และเรียนรู้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ชีวิตของตนเองและผู้อื่นได้จากทักษะการสื่อสารโดยเฉพาะการอ่านและการฟัง ดังนั้นบทบาทของ**โคลงนิราศไทรโยค** จึงไม่ใช่

เพียงแค่ตัวบทที่สร้างความเพลิดเพลินและบันเทิงจินตนาการของกวีไปตามขนบทางวรรณคดี แต่ยังมีบทบาทในฐานะบันทึกประสบการณ์ชีวิตของกวี ซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในด้าน ประวัติศาสตร์ศึกษา ภูมิศาสตร์และมานุษยวิทยาศึกษา

นอกจากนี้ บริบททางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งอยู่ในช่วงปรับปรุงบ้านเมือง ให้ทันสมัยยังมีผลต่อการนำเสนอแนวคิดที่สัมพันธ์กับชาติบ้านเมืองผ่านชนบทนิราศอีกด้วย การบันทึกข้อมูลและแสดงทัศนะต่อสิ่งที่พบเห็นรายการของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์ นอกจากจะแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ที่ชนชั้นนำสยามมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่หัวเมืองตะวันตก ตลอดจนการพยายามประสานพลเมืองในท้องถิ่นให้มีสำนึก ความเป็นชาติเดียวกันด้วยความจงรักภักดีแล้ว กวียังได้วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาในพื้นที่ พระนครและหัวเมืองตะวันตกซึ่งกระทบต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นการเน้นย้ำ ให้เห็นบทบาทของโคลงนิราศในฐานะบันทึกประสบการณ์ชีวิตของกวีและบันทึก ประวัติศาสตร์สังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ได้อย่างชัดเจน ข้อค้นพบดังกล่าวจึงไปช่วยขยาย ขอบเขตนิยามของคำว่า “นิราศ” จากประเภทวรรณคดีที่มีลักษณะพรรณนาและคร่ำครวญ ถึงบุคคลผู้เป็นที่รักสู่การเป็นเอกสารสำคัญด้านประวัติศาสตร์สังคมช่วงสร้างรัฐสมัยใหม่ ทั้งยังเสนอให้เห็นพระทัศนะของพระบรมวงศานุวงศ์ในฐานะเจ้านายที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

บทความวิจัยนี้ศึกษารูปแบบการประพันธ์และการนำเสนอแนวคิดใน **โคลงนิราศ ไทรโยค** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผลการวิจัยสะท้อน ให้เห็นว่า บริบททางสังคมการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมตะวันตกที่เผยแพร่ อย่างเข้มข้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลต่อการสร้างสรรค์โคลงนิราศในยุคสมัยให้มีลักษณะเด่น แตกต่างไปจากโคลงนิราศที่ผ่านมา ทั้งยังมีนัยยะสำคัญต่อวิวัฒนาการความคิดแบบสยาม สมัยใหม่ทั้งมิติเรื่องการเดินทาง มิติเกี่ยวกับเวลา ตลอดจนมิติเกี่ยวกับ คนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในสยาม อย่างไรก็ตาม หากมีการศึกษาภาพรวมของวรรณกรรม นิราศที่แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์อื่นและเผยแพร่ในยุคสมัยเดียวกัน น่าจะทำให้เห็น ภาพรวมด้านแนวคิดและกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทอย่างรอบด้านยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. 2505. **เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรพร้อมด้วยพระประวัติและพระนิพนธ์บท**

ร้อยกรอง. พระนคร: ม.ป.ท.

_____. 2510. **นิราศเมืองสุพรรณฉบับสมบูรณ์ของสุนทรภู่.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วน
จำกัด ศิวพร.

ชนัญชิตา บุญเหาะ. 2560. **ความรักชาติในนิราศที่แต่งระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล.**
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2467. **โคลงนิราศสุพรรณ.**
พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

_____. 2504. **อธิบายถึงเรื่องเที่ยว เที่ยวทะเลตะวันออก เที่ยวมณฑล**
เพชรบูรณ์ เที่ยวน้ำตกอนันตภูมิที่เกาะกูด เที่ยวไทรโยค. พระนคร: องค์การค้าของ
คุรุสภา

_____. 2516. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ:
บรรณาการ.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2517: **นิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้า**
บรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพการพิมพ์.

ปิ่นเพชร จำปา. 2545. **วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544.** วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มูลนิธิตสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. 2565. **ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิตสมเด็จพระ**
เทพรัตนราชสุดา ภาค ข วรรณคดีไทยประเภทต่าง ๆ เล่ม 2. กรุงเทพฯ:
มติชน.

รินฤทัย สัจจพันธุ์. 2516. **นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์และการเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น.**

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรณพร พงษ์เพ็ง. 2561. “การศึกษา “นิราศวังหลัง” ในฐานะเรื่องเล่า.” **วารสาร**

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 15 (2): 33-44.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. 2542. “นิราศไทรโยค : ประวัติศาสตร์ในยอติวรรณกรรมยุคสยามใหม่”

ใน **ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์ : พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ พลโท ดำเนียร เลชะกุล**

เนื่องในโอกาสมีอายุครบ 84 ปี. กรุงเทพฯ: กองทุน ดำเนียร เลชะกุล เพื่อ

ประวัติศาสตร์.

วิภาส เลิศรัตนรังษี. 2563. “เวลาอย่างใหม่” กับการสร้างระบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5.”

ศิลปวัฒนธรรม. 42 (1): 74-100.

วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. 2545. **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก.** กรุงเทพฯ:

เมืองโบราณ

หอพระสมุดวชิรญาณ. 2468. **โคลงทวาทศมาส.** พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. 2541. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาล**

ที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาต่างประเทศ

The University of Chicago. 1981. **The New Encycopaedia Britannica** III.

(15 th ed.) Chicago: Encyclopaedia Britannica.